

Ș-apoi mă duc noră vouă;
Că-nt-aiasta casă veche
Cu noră nu vi se șede.
Vezi, bădiță, că n-ai casă -
Unde mi-i duce mireasă?
Vezi, bădiță, că n-ai șură -
Unde mi-i duce de noră?
Vezi, bădiță, că n-ai cum:
Nu mi-i duce noră-n drum!
Colecția MARIA VLAD, Săliște de Sus.

Nu-i nimic de badea
Numa straița și bota
Și jocu duminica;
Nu-i nimica de mândru
Numa straița și clopu
Și duminica jocu;
Nu-i nimic de bădița
Doar straița și botița,
Duminica - ulița.
Colecția MARIA VLAD, Săliște de Sus.

- Măi muiere, măi muiere,
Las-o dracului ședere
Că cânepa noastră pierde! - of, of -
- Las-o dracului, bărbate,
Că om vinde-un toc de brânză
Și-om lua un val de pânză.
- Măi muiere și-a me dragă,
Copată-i cânepa, nu-i șagă
Și tu zaci în pat beteagă! - of, of -
- Taci și-ascultă, măi bărbate,
Ia tu coasa și-o cosește,
De boală mă mântuiește.
- Măi muiere, măi muiere,
Într-o lună torci o lână
Și dai trei saci de făină! - of, of -
- Ia mai lasă, măi bărbate,
Că de lucru omu pierde,
Taci de vrei să ai muiere.
- Măi muiere, măi nevastă,
Ești cuminte, nu fii proastă
În gospodăria noastră. - of, of -
- Ia mai lasă, măi bărbate,
O muiere, orice face,
Așază-te și-i dă pace!
- Măi muiere, n-a fi bine
Dacă n-ascuți și de mine -
Pune-mi-oi bota pe tine! - of, of -
- Asta n-o cred, măi bărbate -
Ne-a râde lumea și țara,
Ne-a mânca, dragă, tigneala!

- Măi bărbate, măi bărbate,
Mă improști cu nedreptate,
Mai bine mi-ai prinde parte! - of, of -
- Taci și-ascultă, măi muiere,
Tu m-ai făcut de ocară
De stau să ies și din țară!

- Măi bărbate, măi bărbate,
Vorbele tale ne-or bate;
Taci, nu-mi mai face păcate! - of, of -
- Bine, bine, poamă bună,
De mi-ai fi dragă cunună
Te-ai face din rea și bună!
Colecția VICTOR ILIEȘIU, Șomcuta Mare.
De la Maria Buteanu, 60 ani, 1957.

S-o dus lelea la Vișeu
Să-și cumpere ticlăzău,
Ticlăzău și rumenele
Să se rumenească cu ele.
Nu știu cum dracu s-o uns
Că pe nas nu i-o ajuns
Și-o rămas cu nasu gol
Ca o coadă de topor.
Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
De la Călina Danci, 40 ani, 1981

JEAN CUISENIER

Jean Cuisenier, născut în 1927, este profesor de filosofie și doctor în litere. A profesat la Universitatea din Tunis, apoi este chemat de Claude Lévi-Strauss și André Malraux să conducă Muzeul Național de Arte și Tradiții populare și Centrul de Ethnologie Franceză. La invitația Prof. Mihai Pop face cercetări în România, începând cu 1973, pe Valea Cosăului - Maramureș, în Oltenia și Bucovina. În "*Mémoire des Carpathes. La Roumanie millénaire; un regard interieur*" prezintă

rezultatul cercetărilor sale de-a lungul a peste 30 de ani.

A publicat numeroase cărți de referință: "L'Art populaire en France", 1975, 324 pag. ; "Ethnologie de la France", 1979, "Ethnologie de l'Europe", 1990; *Le feu vivant: le parenté et ses rituels dans les Carpates*, 1994, 448 pag. etc. etc. Conduce colecțiile: "L'Architecture rurale française, corpus des genres et des types" - 22 vol. apărute; "Le Mobilier régional français" - 5 vol. apărute; "Récits et contes populaires" - 28 vol. apărute; "Ethnologues" - 28 vol. apărute; "Ethnologie - Controverses" - 5 vol. apărute; "Ethnologie française" - revistă trimestrială.

Copilărie impresionantă. Învățarea neamului. Timpul lucrului, timpul credinței și împărțirea lucrărilor după sex. Teatrul vieții sociale.

(Cap. 8 din **MÉMOIRE DE CARPATHES - La Roumanie milénaire: un regard intérieur**. PLON, 2000, 576 pag., 47 illustrations dans le texte, 60 illustrations hors texte, 2 cartes, 3 index).

Nimic nu era, acolo, mai straniu în obiceiuri decât mobilitatea ce stăpânește societățile occidentale privind repartizarea muncii și a rolurilor indiferent de sex. Asupra acestui fapt, primele indicii, la Sârbi, le-am avut într-o perioadă mai lungă, mai precis în 1973 și, îndeosebi, în 1991. Însă, prin contrast, am fost mai sensibil la valul de impresii care-mi arătau că această diviziune a sarcinilor și rolurilor era la fel de riguroasă atât pentru lucrările cotidiene, cât și pentru sărbătorile religioase sau pentru întâlnirile duminicale în centrul satului, la joc. Mi-am dat seama, tot timpul, fie la gazdele mele, fie la vecini, că mecanismele obiceiurilor observate în 1973 și destinate înțelegerii conduitei după sex, erau, în 1991, mereu în funcțiune.

*

Într-adevăr, de la cea mai fragedă vârstă, bineînțeles înainte de a merge la școală, coconii și cocoanele știau de identitatea lor sexuală. Încă de când abia pot să meargă și să înțeleagă primele cuvinte, ei îi văd și-i aud pe părinți văzându-și de lucru fie împreună, fie separat, dar totdeauna distinct. Și, spre deosebire de contemporanii lor de la oraș, unde părinții își exercită activitatea profesională în afara locuinței, ei au o experiență continuă, de dimineață până seara, a repartiției lucrărilor și rolurilor între părintele de sex feminin și părintele de sex masculin. Mama este, singura, care-i îngrijește și-i hrănește, sub privirea, câteodată, a tatălui lor, dar fără să aibă niciodată vreo intervenție. Nu era aceasta, până nu demult, o regulă și în societățile occidentale, înainte ca modelele pedagogice și obiceiurile să tindă înspre schimbări ale conduitei paterne sau materne în privința primei vârste a copilăriei? Aici și acum, la Sârbi, copiii au, deci, un contact fizic, frecvent și repetat, cu mama, laptele,

*Am un pom într-aurit,
Cu flori dalbe-mpodobit;
Când îi vremea mai frumoasă
Crengile luminează varsă,
Când timpu-i posomorât
Crengile-arată urât;*

*Are 12 crăcușori
Și-n fiecare crăcușor
Câte patru cuiburi
Și-n fiecare cuib
Câte șapte ouă.*

(Anu)

mirosul său, vocea; un contact episodic și distant cu tatăl, mirosul său de tutun, vocea sa. Ei își privesc mama hrănind păsările și porcul, în curte, și o însoțesc de când încep să meargă; ei pot să stea lângă ea; iar mersul lor nehotărât ajunge să sperie găinile și puii. Prin contrast, ei învață încă de la primii pași, să se abțină să-și urmeze tatăl în grajdul vitelor sau la cai, în staul, locuri prea pline de amenințări, de behăituri, de mugete, de nechezături ca să-i atragă; locuri obscure, cu mirosuri puternice de balegă de vacă sau de cal, pe care învață să le identifice de departe. Ei își văd tatăl intrând și ieșind din aceste adăposturi pline de zgomote și miroasne; îl observă, de la distanță, înjugând boii gigantici pentru el, cel atât de micuț; încărcând gunoiul într-o căruță scârțâitoare; sau inhămând caii foarte monstruoși încă, nechezând și forăind, pișându-se și bălegându-se din abundență, pentru a pleca departe, nu știe unde. Cum să nu le modeleze conduita și sentimentele pentru totdeauna un astfel de spectacol, o astfel de codificare a sensibilității?

Cum să nu fie marcate pentru totdeauna experiențele lor ulterioare, dacă vor trebui să schimbe codurile senzoriale pentru a se conforma gusturilor și dezgusturilor - normalizate prin mondializarea înconjurătoare? Țărâna română este conservatoare, spun politologii. Ea este, într-adevăr, fiind vorba de instituții și de societatea civilă. Ea este așa, sigur, fiind vorba de codajul masculinității și feminității după gamele simțurilor olfactive, auditive și tactile. Ea este încă astfel în ce privește împărțirea rolurilor și îndatoririlor. Iar eu am sub ochi, în curtea lui Mihai și Elena, apoi, 18 ani mai târziu, în cea a Mariei Dunca și Feliciei Ciurca, toate elementele care arată cum o experiență asemănătoare se clădește din fragedă copilărie.

Urmarea nu face decât să întărească afirmația progresivă, până la adolescență și vârsta adultă, a conotațiilor legate de această identitate a sexualității. Foarte devreme, pe la 3 sau 4 ani, coconii și cocoanele își însoțesc mama în grădină. Ei o văd săpând, semănând și plivind singură, în acest loc respirând astfel aerul familiarității. Ei o văd, de asemenea, în pajiștea apropiată, greblând fânul împreună cu tatăl lor: ei se obișnuiesc să iasă într-un loc mai îndepărtat, un spațiu care nu este lipsit de unele pericole, legate de boii și caii totdeauna în legătură cu prezența tatălui lor. Ei văd uneori cum tatăl pleacă departe, în locuri ce le numesc în limbajul lor "munte" sau "pădure", de care aud vorbindu-se dar despre care n-au nici o experiență: ei le conotează deci, foarte timpuriu, valorilor necunoscutului. O bunică nu va lipsi să le accentueze aceste valori povestindu-le câteva povești de "avertisment", în care, cum voi observa mai târziu, folclorul local este foarte bogat. Duminica, la vârsta de 3-4 ani, ei participă la slujba de la biserică, duși de mama, bunica sau sora mai mare, fie că este cocon sau cocoană. Ei rămân în pronaos, cu femeile, sau afară, dacă biserica este plină. Acolo stau separat de tatăl lor, care stă în naos, cu bărbații, cu unchi și bunici. În această mare construcție de lemn înnegrit de timp, ei respiră mirosul de tămâie, mai puternic în partea din naos, a bărbaților, decât în tinda femeilor, lângă intrare. Ei ascultă vocea preotului și cantorilor, voci asemănătoare cu a tatălui, dar care vin de departe și se revarsă peste masa compactă a femeilor: vă cuprinde, coconi și cocoane, în mlădierile sale, iar inimile voastre, împreună cu cea a mamei și a tatălui, se cufundă în melosul coral ca într-un costum țărănesc. La această vârstă de patru sau cinci ani, voi sunteți îmbrăcați după aceleși reguli care diferențiază bărbații de femei, pentru că hainele voastre nu sunt altceva decât, în miniatură, cele ale adulților. Părinții voștri chiar accentuează diferența dintre voi, deoarece ei vă preferă în costum local complet, pe când ei înșiși se îndepărtează uneori de la norma străbună, purtând un pantalon sau o fustă mai conformă cu moda citadină.

De la șase sau șapte ani, coconii și cocoanele se încearcă și la dans, fie la întâlniri familiale sau sărbători, fie duminicile la *hora* (!toate cuvintele scrise cu litere cursive sunt în românește în original - n. n.): ei invadează atunci, cu aprobarea mamelor, locul de joc în timpul pauzelor, și repetă pașii și figurile. Nu este, atunci, nici o problemă ca fetițele să joace *feciorească*, sau ca băieții să joace o roată a fetelor. Pentru că atunci când joacă, joacă precum bărbații și femeile, fiecare după rolul său. Și când merg la școală nu se schimbă lucrurile, ba dimpotrivă: dascăli și dascălițe transmit, adăugând și importanța instituției, această divizare fixată de performanțe și de competența pe care trebuie să o dobândească. În 1973, sub regimul naționalist-comunist al lui Ceaușescu, profesorii trebuiau, pentru învățarea disciplinelor, să se conformeze modelelor fixate de agitatorii culturali prin mijlocirea manifestărilor folclorice. Ori "geniul Carpaților" insista în directivele sale: executanții politicii culturale trebuiau să **aprecieze la băieți și la fete tezaurul dansurilor "naționale", ele fiind deturnate**

**O tacă
Face cât o vacă.**

Ce te ții, mândră, te ții,
N-ai ce-mi da de căpătâi
Numa călții din budâi -
Nici aceia nu-s a tăi
Că-s din sat de la femei.
Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

Mândră-i lelea și cicică
Cu unsoare din potică:
S-o vezi sâmbătă sara
Că-i mai hădă ca ciuma
- Fugi de ea că te-a mânca!
Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

La casa cu șapte fete
Pter găinile de sete
Cu fântâna su părete;
D-ap(o)i un(d)e-s opt flăcăi
Este apă și-n budâi.
Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

Cântă, cântă, gură mândră,
Nu căta că ești flămândă.
N-am zinit să stau în c...
C-am zinit să mă scutur
Să-mi iasă lenea din c...
Colecția GEORGETA MARIA IUGA, Borșa.
De la Ileana Danci, 47 ani, 1981.

Horincuță, draga mé,
Am pus gând că nu te-oi bé
Ș-am văzut pe mândru bând,
Inimioara-n mine-arzând
Și m-am pus și eu la rând;
Am văzut că mândru bé,
Inimioara-n mine-ardé
Ș-am făcut și eu așé.
Colecția MARIA VLAD, Săliște de Sus.
De la Ioana Iuga, 40 ani, Ileana Iuga, 39 ani,
Irina Iuga, 41 ani, Mărișca Tomoiagă, 38 ani,
Lișca Hojda, 66 ani, Ileana Vlad, 24 ani, Lazăr
Iuga, 34 ani, Ileana Chiș, 86 ani - 1983.

Când eram nevastă nouă
Auzeam când cade rouă -
Amu n-aud nici când plouă;
Când eram nevastă jună
Auzeam cum pțică brumă -
Amu n-aud nici când tună.
Colecția MARIA VLAD, Săliște de Sus.

Practici magice - descântece

Femeilor care descântă și la alții, li se spunea că umblă cu "bobonoșaguri" sau "umblă cu necuratu".

Colecția AUGUSTIN MICU, Merișor.
De la Victoria Mic, 68 ani, 1986.

De i se *fura* cuiva o mare sumă de bani, proceda în felul următor: într-o marți, la miezul nopții, înconjura casa de nouă ori în pielea goală. La un colț al casei stătea soția lui sau altcineva din familie cu un ol în mână sau o damigeană în care se afla jăratec. Cel care înconjura casa nu avea voie să respire decât în ol, o singură respirație la un înconjur al casei. Apoi soția arunca o sămânță de cânepă în ol. Acest lucru îl făcea de nouă ori, în timp ce sămânța ardea și scotea fum. Cel care a furat banii îi va aduce înapoi și-i va pune în locul de unde i-a luat.

Colecția ION CHIȘ STER, Boiu Mare.
De la Ioan Lenghel, 64 ani, 1979.

Dacă voiau să *despartă* doi căsătoriți care-și înșelau nevasta/bărbatul, căutau un zerme cu broască în gură. Dacă puteau s-o scoată vie din gura șarpelui cu o botă și treceau bota printre cei doi fără să știe, aceștia se despărțeau. Cu bota aceea puteai despărți și soț și soție, dacă voiai să le faci rău.

Colecția ION CHIȘ ȘTER, Ungureni.
De la Ioana Buda, 67 ani, 1981.

Mai demult, dacă era epidemie de *ciună*, stingeau toate focurile din sat și înconjurau hotarul cu doi boi negri și cu praporii. Apoi frecau două lemne până se aprindeau. Din focul acela lua tot satul și-l duceau acasă.

Colecția ION CHIȘ ȘTER, Ungureni.
De la Ioana Buda, 67 ani, 1981.

Un fecior care *iubea* o fată, iar fata nu voia să se mărite cu el, se înțepa la degetul cel mic, picura sângele într-un măr și-l dădea fetei să-l mănânce. În același timp, putea s-o stropească cu apă cu care a fost spălat mortul.

Colecția ION CHIȘ ȘTER, Ungureni.
De la Ioana Buda, 67 ani, 1981.

Dacă bărbatul era "temut" de femeie, ca s-o scape de *gelozie* făcea un fel de poartă, de rug, în chenarul ușii și trecea de trei ori, în pielea goală, prin ea. Apoi îi dădea haine de-ale lui și o determina să treacă și ea prin poarta de rug, tot de trei ori, cu hainele în mână. După toate acestea, înfoca un surcalău și-l înfigea într-o ceapă. Femeia "temătoare" se simțea împunsă în călcâie și se lecuia.

Colecția ION CHIȘ ȘTER, Ungureni.
De la Ioana Buda, 67 ani, 1981.

Fetele care n-aveau *păr* bogat, luau crenguțe de răchită supărată (salcie plângătoare), le fierbeau și se spălau pe cap cu această apă.

Colecția ION CHIȘ ȘTER, Finteușu Mic. De la Clarița Voicu, 67 ani, 1981.

Dacă o femeie era bolnavă de *făcătură*, căuta pe una care știa desface. Aceasta proceda astfel: se ducea la o răchită, iar pe bărbatul femeii bolnave îl pune la altă răchită. Acesta, cu spatele la răchită, trebuia să facă cu sfredelul trei găuri și în fiecare să pună un ic din lemn de corn, bătându-l cu coada sfredelului de nouă ori. Orice ar fi, orice ar auzi, să nu o strige pe femeia desfăcătoare. Baba făcea și ea ceva la răchită, nu se știe ce. Dar înainte de a merge la răchită, baba bea un deț de horincă să aibă curaj. Dacă o femeie tânără voia să vadă ce face baba, putea să meargă cu ea, însă numai de era "tare la inimă". După ce bărbatul termina de bătut icurile în găurile făcute, venea în casă și bătea un ciocump la piciorul patului bolnavei, cu un ciocan anume pregătit. Apoi lega ciocumpul cu un lanț de piciorul de la pat și trebuia să-l bată de câte nouă ori în nouă seri, dar numai

din funcția lor de origine și transpuse pe scenă. Ei trebuiau, deci, să-i învețe pașii și figurile în manieră tradițională și să conducă pe fiecare la un gen și un nivel de performanță, după sex.

În 1991, presiunea politică dispărând, învățătorii își regăsesc libertatea pentru care se pregătiseră mai înainte. Ei nu-i învață mai puțin pe copii dansurile vechi, cu pașii și figurile acestora, dar atitudinile și posturile convin rolului fiecăruia și fiecăreia. Eu nu notez decât o diferență, prefigurând, poate, multe altele: câteva fete în pantaloni. Pentru "comoditate", îmi spune cineva, la noi este foarte frig iarna. Nu înseamnă aceasta, gândesc eu, un început de redistribuire a sarcinilor, de schimbare a rolurilor?

*

De atunci, de la vârsta școlară, băieții și fetele participă deja activ la lucrările adulților, bărbați și femei, când laolaltă cu tatăl și mama, când cu părintele de același sex. Și pot confrunta ceea ce văd, fata la războiul de țesut pre de mama sa, băiatul la stână în compania tatălui, o imagine pe care istoricii o dau Europei occidentale în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, înainte ca revoluția industrială să-și fi exercitat pretutindeni efectele. Copilăria, atunci, nu era complet separată, exclusă din lumea adulților. Copiii ale căror familii aparțineau claselor înalte ale societății erau închiși, este adevărat, în locuri speciale, școli și colegii, pentru ca acolo să fie educați de profesori, ei înșiși specializați, după preceptele lui Erasmus sau regula Iezuiților. Dar pentru cei mai mulți, școlarizarea n-avea nimic cu separarea după vârstă, copii și adulți având, în general, aceleași îndatoriri, fiecare în măsura competențelor și forțelor sale. România din Carpați urma încă, la prima vedere, acest vechi model european.

Spectacolul cotidian al școlii din apropiere ar dezminți aceste impresii? Școlaritatea în România era obligatorie, atât pentru băieți, cât și pentru fete. De fapt, analfabetismul era acolo mai puțin frecvent, în 1973, decât în Franța anul 2000. Școala Republicii funcționa, deci, bine, acolo, peste tot. Și ea distribuia instrucția egal pentru copiii de cele două sexe, fără discriminare. Învățătorii și învățătoarele erau, în plus, oameni ai locului, cuprinși și unii și alții în rețeaua alianțelor de rudenie, de vecinătate și afinități. Ei înșiși crescători de oi, dacă nu fii sau fiice de crescători de oi, ei s-au ridicat în aceleași condiții ca și elevii lor. Ca și aceștia, ei au codificat, de la cea mai fragedă vârstă, rostul și sexualitatea lor. Ei împărtășeau astfel, cu întreaga populație, aceleași norme de comportament și aceleași reguli de conduită referitoare la aceste roluri și îndatoriri. Ei reproduceau deci, puțin modificat, modelul ancestral de distribuție a îndatoririlor și rolurilor, întipărend elevilor, conștient sau nu, separarea prin sex mai curând decât prin vârstă, a celei mai mari părți a activităților.

Învățător sau nu, toată lumea știe, la Sârbi, e adevărat, că regulile implicite care regizează diviziunea muncii nu sunt aceleași în sat ca și cele care prevalează în altă parte. Astfel, în localitățile învecinate ale căror pământuri au fost colectivizate, organizarea muncii pe brigăzi, în ferme cooperative, a substituit, prin polivalența cutumiară și prin diviziunea după sex a îndatoririlor, o repartitie nouă, pe meserii. Și este știut că la Ocna (Ocna Șugatag - n. n.), centrul cantonului, îndatoririle administrative sunt îndeplinite, fără diferență, de către bărbați și de către femei. Acest fapt este considerat normal, pentru că scapă controlului instanțelor informale ale satului. Dacă una sau alta dintre femei încalcă regula îmbrăcării conform tradiției și poartă un pantalon unisex pentru a munci la Ocna, nimeni nu se poate plânge, pentru că nici nu poate face nimic. Se gândește cel puțin că acolo unde este, trebuie să urmeze obiceiul local și să se conformeze normelor pe care le prevalează acest obicei.

*

Încercând să înțelegem regulile care determină rolul și îndatoririle, după sex, urmând calendarul lucrărilor agricole și creșterii animalelor, am avut convorbiri cu un bătrân, Tămaș Vasile, și două neveste, tinere, Tămaș Titulie (Titiana, Tutulea? - n. n.) și sora sa, Rednic Ileana, în 1973, în timpul primei mele șederi acolo. Voiam să înțeleg cum activitatea laolaltă sau separat a bărbaților și femeilor răspundea constrângerilor climatice și ecologice, precum și desfășurarea temporală a acestor activități. Mi-am propus astfel să observ, în funcție de dată și sărbători, cum acest timp propriu activităților de producție și

**Am doi porci:
Unu-i gras,
Unu-i hitioan;**

**Cel hitioan mănâncă pe cel gras
Și cel hitioan
Tăt hitioan rămâne.**

(*oļamuzā īs vā*)

de schimb se armoniza cu timpul propriu cerut de Biserica creștină ortodoxă și calendarul său. O jumătate de secol sau aproape de regim comunist îmi părea că și-a făcut opera. Era de ajuns ca interlocutorii mei să-mi spună o dată, numindu-mi un sfânt. Vedeam un împrumut al limbajului bisericesc, mai curând o legătură adevărată între două temporalități, cea a activităților productive și de schimburi în ciclul lor anual, pe de o parte, și cea a activităților interzise și a sărbătorilor cu ciclul lor sanctoral, pe de altă parte. Nu am observat, dimpotrivă, o dizarmonie între cele două cicluri. Sau dacă se producea cu adevărat o fluctuație a timpului climatic, eu am ignorat cum le rezolvau, fie preoții, fie țărani.

În 1991, deja timpurile erau altele. Obiceiurile au evoluat și mi s-au relevat multiple indicațiuni. Lucrările se îndeplineau neschimbate. Agricultură și creșterea animalelor cunoșteau chiar o adevărată înflorire în această colectivitate teritorială care s-a privatizat și și-a păstrat meseriile tradiționale. Dar constrângerile ecologice erau aceleași, impunând bărbaților și femeilor o riguroasă complementaritate a funcțiunilor de gestionare simultană a muncii și locuinței. Probabil

aceste constrângeri erau mai mari încă, cum este cea a exploatării pădurilor, sub regimul lui Ceaușescu fiind destructivă. Și am rămas consternat, ducându-mă din Baia Mare la Budești, apoi la Sârbi, peste munte, prin pădure, de spectacolul a mii de hectare până nu demult pline de stejari înalți și de fagi, iar acum dezgolate, ca și cum un ciclon ar fi făcut ravagii. Am observat de asemenea, în jurul Sârbilor, că țarina, această parte a ogoarelor care

înconjoară *vatra*, centrul satului, altădată deschisă pășunatului într-o perioadă de toamnă, era acum închisă și îngrădită, în așteptarea unor construcții mult timp întârziate de reglementările comuniste. Bud Vasile, poreclit "Sasul", crescător de animale, cu glas puternic și ținută mândră, mi s-a destăinuit în această privință: cu aceste împrejurări, toamna îi lipsea iarba pentru turmele sale. Preocuparea majoră, pentru crescători și păstori, îmi părea să fie găsirea unor locuri de pășunat, în calitate și cantitate suficientă. Cum spuneam în 1973, tabloul lucrărilor masculine și cele feminine, pe anotimpuri, îmi părea, în 1991, mai fidel ca niciodată: era așa cum scrisesem pe atunci (Cuisenier Jean, *Le feu vivant*, Paris, PUF, 1994, p. 214-216).

Timpul, de atunci, și-a îndeplinit opera. Biserica ortodoxă română, a cărei ierarhie era atât de legată de regim, întreprinde o lentă reînnoire. Monahismul este precursorul acesteia, așa cum a fost frecvent în istoria creștinătății orientale (Manolescu Anca, *Eveil du monastère. Fondation mythique, fondation actuelle en Transylvanie*, Ethnologie française, 1995/3, p. 436-448). Iar problemele religioase sunt deschise dezbaterilor pe două planuri: cel al aparatului ecleziastic, al controlului și proprietăților sale; și cel al gândirii teologice, a expresiei liturgice și capacității sale de a răspunde rosturilor contemporane. Numeroși colegi sau asistenți români, printre care în primul rând Mihai Pop, m-au atenționat adeseori în această privință. Dimensiunea religioasă a calendarului activităților productive n-ar fi fost minimalizată, dacă nu disimulată, de gazdele și interlocutorii mei în timpul primelor cercetări? Am evaluat la adevărata lor semnificație puținele indicii pe care ei le lăsau să transpară, cum ar fi cele despre o sărbătoare, sau indicarea postului obligatoriu?

Prezentat de Mihai Pop
ascultă explicațiile meșterului Gheorghe Borodi din Vadu Izei, 1973.

marțea, joia și sâmbăta. În acest fel femeia se însănătoșea.
Colecția ION CHIȘ ȘTER, Finteușu Mic. De la Clarița Voicu, 67 ani, 1981.

Dacă o femeie sau fată merge în ziua de Anul Nou la altă casă cu o mătură părăsită, descântată, fata va fi "urâtă" (lăsată, uitată) de feciori și de oameni tot anul.

Colecția PARASCA FĂT, Desești.

Pentru danț

Când se duce la danț (joc), fata care nu poate juca, atunci când începe a auzi cetera, zice scuturându-și zadia dinainte:
Eu n-abat vânt de la pământ,
Nici boare de la soare -
Numa dragoste de ce(a) mare:
Din conciu fetelor,
Din struțu feciorilor!
Fujiți coșniță căcate
Ca-naintea mea să fiți călcate
Că vine-on dișin mândru-nflorit
Din vârf de munte coborît,
În mijlocul danțului răsădit.
Câți voinici la danț viniră
Toți de dișin se hățiră
Și pe coșniți le heiniră
Și pe mine mă-nvârtiră.

Colecția VASILE TRIF, Bozânta Mare

Descântec de fată pentru a fi frumoasă și iubită de feciori

În dimineața de Anul Nou, înainte de răsăritul Soarelui, fata așteaptă cu gânduri bune, se roagă la Dumnezeu, zice Tatăl nostru, apoi, când apar razele roșii și se ivește Soarele, se așează în genunchi și cu mâinile troiță se roagă:
Sfinte Soare, sfinte Soare,
Răsai cu 24 de răzișoare:
Cu tri încălță-mă,
Cu tri încinge-mă,
Cu tri pe obraz mângâie-mă,
Cu tri pe gură îndulce-mă,
Cu tri pe umeri împodobé-mă:
Tri în gene,
Tri în sprâncene,
Tri în păr împlete-mi-le,
Să siu frumoasă,
Și drăgăstoasă
Și videroasă
Și strălucitoare
Ca tine, mândru Soare!
Apoi se ridică, își face semnul crucii și cu fața spre Soare se retrage în casă.
Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, leud.
De la Maria Chindriș, 69 ani, 1987..

De preursită

În seara de sfântul Vasile, fetele care vor să se mărite își caută de ursită. Merg noaptea cu șecura la soc și-l descântă:
Sara bună soc!
Nu ești soc,
Ești întârsoc,
Să-mi aduci orându meu pe loc.
Te du în lume,
În patru cornuri de lume,
La orându meu anume
Și-i spune să vie fuga,
Să n-aibă stare
Nici alinare
Cum nu stă apa în vale;
Să vie iute ca vântu,

**Prostul nu e prost destul
Dacă nu e și fudul.**

Ca gându.
 Tu, creangă de soc,
 Să te faci zerme pe loc
 Cu nouă cozi împuşcătoare,
 Cu nouă limbi muşcătoare;
 Cu cozile să-l împuşti,
 Cu limbile să-l muşti
 Şi fuga să mi-l aduci!
 Atâta să steie în loc
 Cât stă apa în foc,
 Să nu steie în cale
 Cum nu stă apa în vale,
 Uşile să le pocnească,
 Drept la mine să pornească.
 De n-a vini
 A plesni,
 De n-a pleca
 A crăpa;
 De li-i afla-n pat
 Aruncă-l sub pat,
 De li-i afla pe laiţă
 Aruncă-l sub laiţă,
 De li-i afla pe cuptor
 Aruncă-l de-un picior -
 Să vie iute în zbor.
 Aivă furnici în opinci,
 Bube rele în obdele,
 Şoareci prin cioareci,
 Foc în clop -
 Să nu poată sta pe loc.
 Cu piciorul să tropotească,
 Cu ochii să strălucească,
 Drept la mine să pornească
 Şi nime să nu-l oprească.
 Tu de nu li-i vedé
 Cu săcurea te-oi tăié,
 Tu de nu li-i afla
 Cu săcurea te-oi demnica,
 Bucăţele te-oi fa,
 În foc te-oi arunca,
 Cenuşe ti-i fa
 Şi vântu te-a sufla.
 Descântecu se zice de trei ori, iar la
 sfârşit dacă socul nu-i arată ursitul îl
 ameninţă cu securea.
 Colecţia MARIA ELENA TIMIŞ, Rozavlea.
 De la Maria Uglea, 82 ani, 1980.

De ursită

Se merge seara la soc şi se descântă
 de trei ori:
 Ieşi vasoc din soc
 Că ţi-oi aduce obroc
 Şi la cal mondroc
 Să-mi areţi orânda pe loc.
 Dacă socul nu i-l arată, zice:
 Am venit să mi-l areţi oricum:
 Ori îi ziu,
 Ori îi mort.
 Colecţia MARIA ELENA TIMIŞ, Rozavlea.
 De la Maria Uglea, 83 ani, 1981.

De ursită

Sâmbătă, marţi sau joi seara, fata,
 înainte de a se culca, îşi ia brăul în
 mână, face în el nouă noduri şi zice:
 Brău, brăuţul meu,
 Fă-te şarpe
 Fă-te balaur
 Cu solzii de aur,
 Cu 99 picioare mergătoare,
 Cu 99 limbi împungătoare.
 Brău, brăuţul meu,
 Du-te la ursitul meu:
 De-a fi aici în sat,
 De-a fi în al doile sat.

Iată-mă, deci, întorcându-mă la jurnalul meu de teren, la notele originale, la documente şi fotografii. Le-am recitat şi reluat în lumina acestor întrebări noi. Iar mai întâi să mă uit la noul *Calendar Creştin Ortodox* pe care mi l-a dat Maria Dunca la sfârşitul şederii, în 1991, l-am adnotat dar asupra căruia nu aruncasem decât o privire discretă, pe teren, pentru a-mi regla agenda întâlnirilor. Or azi acesta îmi sări în ochi: pe acest calendar sunt formulate clar două serii de interdicţii şi au acelaşi tratament grafic, fiecare într-un cartuş de o parte şi de alta a axei simetrice. Unele se referă la regimul alimentar, celelalte la celebrarea căsătoriilor. Aceeaşi importanţă, aceeaşi solemnitate o are formularea interdicţiilor vizând cele două mari tipuri de consum, alimentar şi sexual. Este suficient deci să şii seama, cum gândisem mai înainte, de repartiţia lucrărilor şi rolurilor masculine şi feminine, în timpul muncilor. De asemenea, trebuie luată în considerare această repartizare în timpul calendaristic bisericesc.

*

Tamaş Vasile şi două femei tinere, Tamaş Titulie şi sora sa, Rednic Ileana, îmi vorbesc în 1973. Rezum amănunţit spusele lor:

«**Iarna după Anul Nou.** Ocupaţia dominantă a bărbatului este, după expresia lor, "lemnul".

Gospodarul, stăpânul casei, pleacă la pădure, dimineaţa devreme, cu atelajul cu cai sau boi, şi nu revine decât la căderea nopţii. El se ocupă, de asemenea, în mai multe zile, de lucrări mai puţin nobile: căratul gunoiului, împrăştierea lui în câmp, căratul fânului de mai departe. Ocupaţia dominantă pentru femeie este "cânepa". Ea toarce tot timpul ce-i rămâne după lucrările mai puţin nobile: hrănitul animalelor, bucătăria de fiecare zi. Separaţi ziua, bărbaţii şi femeile se reunesc seara, la *şezătoare*. Acolo, spre deosebire de activităţile diurne marcate de o diviziune după sex a lucrărilor privind în principal adulţii, activităţile nocturne sunt marcate de o diviziune după sex a ocupaţiilor care revin în special tinerilor. "Şezătoarea de tors" nu are loc decât în casele în care sunt fete de măritat: acolo vin feciorii în grup de câte doi sau trei, câteodată mai mulţi, acolo fetele sunt tot timpul sub ochii părinţilor, feciorii "vin să vadă cum torc". Ei beau horincă de prune, horesc, zic din fluier. Este o atmosferă care aminteşte de cântecele *de băut* şi strigăturile de la jocul duminical. Este, de asemenea, timpul ce înfrumuseţează amintirea (Cuisenier Jean, *op. cit.*, p. 214-215)».

Nu este nici o problemă, pentru interlocutorii mei, alegerea unui punct de plecare pentru a-mi descrie acest tablou. Controversele privind data când începe Anul Nou sunt foarte vechi. Ele privesc puterea civilă şi puterea eclesiastică şi implică numeroase consecinţe privind calculul zilelor şi anotimpurilor. Aceste controverse împart creştinii în partizani ai vechiului calendar bisericesc şi partizani ai noului calendar, cel gregorian. Aceste lucruri nu interesează societăţile carpatice, neavând nici o influenţă asupra împărţirii după sex a rolului şi lucrărilor de peste an. Anul Nou, întâi ianuarie, la Sârbi, este, din timpuri străvechi, ziua de Sf. Vasile. În această zi, fetele ştiau altădată numeroase practici divinatorii pentru identificarea viitorului soţ: voi reveni, mai departe în lucrare, asupra acestora, încercând să le dau o interpretare. Majoritatea acestor practici sunt ieşite din uz. Ele nu mai supravieţuiesc decât ca jocuri ale fetiţelor, sau ca amintiri ale bunicelor care le povestesc nepoţilor. Dar ele ne adevăresc că în această societate, riscul major, pentru fete, este cel al măritişului. Pentru feciori şi bărbaţi, prin contrast, Sf. Vasile nu are nici o practică particulară privind masculinitatea.

De la Sf. Vasile la Bobotează, suntem în pline festivităţi, atât pentru timpul profan, cât şi pentru timpul sacru. La fel, anul nu începe cu adevărat, dacă ne referim la activităţile de producţie şi schimb, decât la 6 ianuarie. Niciuna dintre aceste două date nu marchează schimbări ale timpului climatic. Şi, pe parcursul întregului sezon de iarnă, nu sunt diferenţieri în raport cu calendarul bisericesc.

*

«**De la sfârşitul iernii, până înainte de Paşti,** continuă interlocutorii mei, bărbaţii îşi continuă muncile la pădure şi la câmp. Încep să are către 1 aprilie. Femeile fierb torturile de cânepă. Ele instalează *tiara* sau *şezătoare*, războiul de ţesut, ţes pânză subţire când nu-i prea frig, dacă nu, lucrează dantele. Ele cos şi

Ciugur
Mugur
Şăde-n c... ;

Cele multe mânânţele
Merg pe drum înşirăţele -
Ciuban bate marginile.

(10 ep 11111)

brodează pentru a pregăti sărbătoarea Paștilor, confecționează fețe de perină, cămăși și ștergarele rituale. Țes pânză de cânepă pentru cămășile de lucru, le moaie în leșie, le spală la râu și le întind pe iarbă la soare să se albească. Impărțirea după sex a muncii este la fel o diviziune locală a activităților (Cuisenier Jean, *op. cit.*, p. 215).

Această perioadă a calendarului care urmează Boboteaza, este în realitate caracterizată printr-o importantă diferențiere între timpul climatic și timpul Bisericii, cu tot felul de consecințe asupra rolului și lucrărilor atribuite fiecăruia, după sex. În timp ce unul se scurge continuu, celălalt este împărțit în două perioade foarte caracteristice. Prima este îmbelșugată, este voie să mănânci de dulce și se pot face nunți. O ruptură le separă de a doua, Postul mare, care începe cu șase săptămâni înainte de Paști. Este un timp al pocăinței, mâncarea de dulce este interzisă și nu se fac nunți. Bărbații nu-și schimbă activitățile productive. Femeile, dintr-a lor parte, trebuie să schimbe preparatele culinare și să pregătească interiorul casei pentru sărbătorile care vor urma. Perioada se termină pentru timpul sacru cu săptămâna sfântă și Paștile. Între timpul profan și calendarul lucrărilor agricole nu este o limită precisă, care să fie marcată de un sfânt sau cult specific.

Tamaș Vasile, Tamaș Titulie și sora ei, Rednic Ileana, continuă:

«**La începutul primăverii, înainte de sâmbră**, bărbații curăță și aprind gunoaiile din livadă și taie arbori. Urmează aratul și semănatul ovăsului, cu ajutorul femeii, dacă e necesar. Femeile, separat, sapă straturile în grădină începând cam din 20 aprilie și seamănă ceapă, morcovi, varză, sfeclă, napi, castraveți, pătrunjel. Bărbați și femei tund oile, laolaltă. Femeile spală lâna, o usucă, o perie și torc pentru cergi. Bărbații duc oile la deal. Femeile merg, împreună cu bărbații, să sărbătorească *sâmbră oilor*, împreună cu ceilalți proprietari, pentru "amestecarea oilor" - alcătuirea stânii. Ele cos cămăși: le trebuie o zi pentru a termina o cămașă bărbătească, una sau două săptămâni pentru o cămașă femeiască cu mânecile brodate abundent. Bărbații ară și îngrașă locul pentru cânepă, femeile o seamănă. Bărbații ară și seamănă porumb; femeile, separat, sapă în grădină, pun cartofii, apoi fasolea. Apoi, bărbații și femeile curăță împreună pășunile pentru a pregăti urcarea turmelor de oi (Cuisenier Jean, *op. cit.*, p. 215)».

Condițiile climatice locale impun într-adevăr limite de timp pentru urcarea oilor la pășune. Trebuie ca zăpada să fi dispărut și iarba să fi început să crească. Dar trebuie, de asemenea, să nu întârzie deloc, să folosești la maximum această resursă rară și prețioasă care este iarba alpină. Obiceiul, o experiență seculară, dacă nu milenară, impune, în final, două limite și le fixează în a doua jumătate a lunii mai. Constrângerile care le impune viața la munte sunt atât de mari, pentru cei care se angajează păcurari, încât întregă organizarea lucrărilor productive și de schimb se resimt, atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Sărbătoarea profană care marchează începutul acestei perioade din ciclul anului are astfel și o importanță simbolică și una practică pentru această societate de agricultori și păstori, încât sunt necesari "sfinți" care să consacre, după limbajul bisericii, această perioadă de timp. Am înțeles, fără să mă surprindă, acest lucru. Și am descoperit acum că identitatea acestor sfinți dădea motivație sărbătorilor. Deoarece sfinții de acum nu sunt niște sfinți oarecare. Este ziua de Constantin și Elena, celebrată în 21 mai, zi fixată de tradiție ca dată calendaristică a urcării oilor la munte. Însă numai într-o zi de marți, joi sau sâmbătă, "zile de dulce". Sunt interzise zilele de duminică, pentru că este zi sfântă de odihnă, luna, miercurea și vinerea pentru că sunt zile "de post", iar la sărbătoare trebuie să mănânci "de dulce".

Pusă sub patronajul sfinților Constantin și Elena, urcatul la munte ne arată într-adevăr că spațiul activităților pastorale reproduc, la scara întregii naturi, spațiul însăși al bisericii și configurația sa. Pe perețele vestic al bisericilor, în dreapta, în general, sunt pictați sfântul împărat roman și sfânta împărăteasă, la întâlnirea, deci, a două spații, pronaosul rezervat femeilor și naosul rezervat bărbaților. Ca și împărțirea din interiorul bisericii, itinerariile pe care le vor urma turma și păstorii, de o parte, femeile și fetele de alta, sunt distincte. Spațiul pastoral este, în genere, un spațiu masculin. Proprietari și păstori au acolo fiecare locul lor, iar la mijloc *stâna*. Femeile și fetele nu fac decât să treacă repede prin acest loc, așa cum și la biserică trec repede prin

(al treilea, până la nouă)
De-a fi în al nouălea sat,
De-a fi oriunde
Cu limbile să-l împungi,
La inimă să-l străpungi,
La mine să-l aduci;
Cu solzii, să-l solzești
Și la mine să-l pornești.
Descântecul se spune de trei ori, apoi se pune brăul sub cap, se culcă, iar noaptea o să-și viseze ursitul.
Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, Dragomirești.
De la Irina Vârva, 84 ani, 1980.

De ursită

Ieși sara afară, îți scuturi de trei ori
brăul și zici:
Brăul, Brăuțul meu,
Eu m-oi culca -
Tu nu te culca;
Eu m-oi hodini -
Tu nu te hodini;
Eu oi dormi -
Tu nu dormi!
Fă-te șarpe balaur
Cu 99 limbi mușcătoare,
Cu 99 cozi împușcătoare;
Cu limbile mușcă-l,
Cu cozile pușcă-l,
Nu-i da a si,
Nici a poclui
Nici cu văduvă grasă,
Nici cu fată frumoasă.
Du-te iute ca gândul,
Repede ca vântul,
La noapte să-l visez,
Mâni să vie să-l văz:
Prin opinci furnici,
Prin obiele bube rele,
Să aivă și pă piele.
Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, Dragomirești.
De la Maria Vlad, 74 ani, 1980.

De ursită

În orice marți sara mergi la râu și aduci
apa neîncepută. Apoi iei nouă pietre și le
pui într-un vas nou, vasu îl pui pe cuptor
și-l înfoci, apoi torni apă și-ți chemi
ursātu:
Îmi strig orânda
Să vie din lume,
Să vie de peste lume,
Să vie la mine anume.
Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, leud
De la Doca Mostainer, 76 ani, 1985.

De adus orânda pe sus

Aduci apă neîncepută di pă roata morii, o
serbi într-un ulcior. Da' trebe să ai o
cămașă de-a lui, ori ceva, orice, ca să-
învârtești cu cămașa o vârtelniță.
Vârtelnița o învârți îndată și zici:
Nu învârtesc vârtelnița
Ci îl învârtesc pe Ion:
Să nu steie-n loc
Cum nu stă apa-n foc;
Nu-i da, Doamne, loc și stare,
Nici un mniez de alinare,
Nu-i da nici fată frumoasă,
Nici văduvă rămasă
Până la mine n-a vini
Și cu mine a grăi.
Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, leud
De la Ileana Nemeș, 57 ani, 1986.

De adus drăguțu

Foc înfocat,
Du-te unde te-am mânat:
Du-te-n lume,
Peste lume,
La drăguțu meu anume.
De li-i afla în pat culcat
Arde-i perina de sub cap,
Focu să-i ardă perina,
Doru să-i ardă inima,
Să nu poată poclui
Până la mine-a vini,
Să nu aibă stare
Pe cum nu are apa-n vale,
Pe cum n-o avut mamă-sa
Când i-o venit facerea!
Colecția DUMITRU IUGA, Sălișteștea de Sus.
De la Anuța Iuga, 40 ani, 1980.

Descântec cu mătrăguna

Mărg două fete să o scoată din pământ,
acolo unde crește, da' în timpul acesta
grăiesc numa de ea. Apoi când o scot o
cinstesc, pun în locul ei bani, mâncare și
horincă. Când vin cu ea acasă, o răsădesc
în fața casei sau în grădină, apoi fetele se
iau de mâni și joacă de trei ori încet în
jurul ei. Nouă zile la rând mătrăguna
trebuie cinstită. Apoi se zice:

Mătrăgună, Doamnă bună,
Mărită-mă într-o lună,
De nu-n asta-n ceialaltă
Mărită-mă dup-olaltă.

Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, Ieud.
De la Ileana Nemeș, 57 ani, 1986.

Descântec de orândă cu mătrăguna

Doamnă mătrăgună,
Dumata ești bună
Dumata ești mare
După Sfântu Soare,
Dumata ești crucandos (??)
Îi Marie de folos.
Mătrăgună, Doamnă bună,
Mărită-mă peste-o lună,
Peste-o lună, peste două,
Să mă văd nevastă nouă.
Din lume de peste lume
Orândă me să zie anume,
Să n-aivă stare
Cum nu stă apa în vale.
Nici cu nevastă frumoasă
Nici cu fata grasă
Pă mine să mă aivă aleasă
Mai frumoasă.

Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, Oncești.
De la Maria Danci, 79 ani, 1980.

Descântecul mătrăgunii

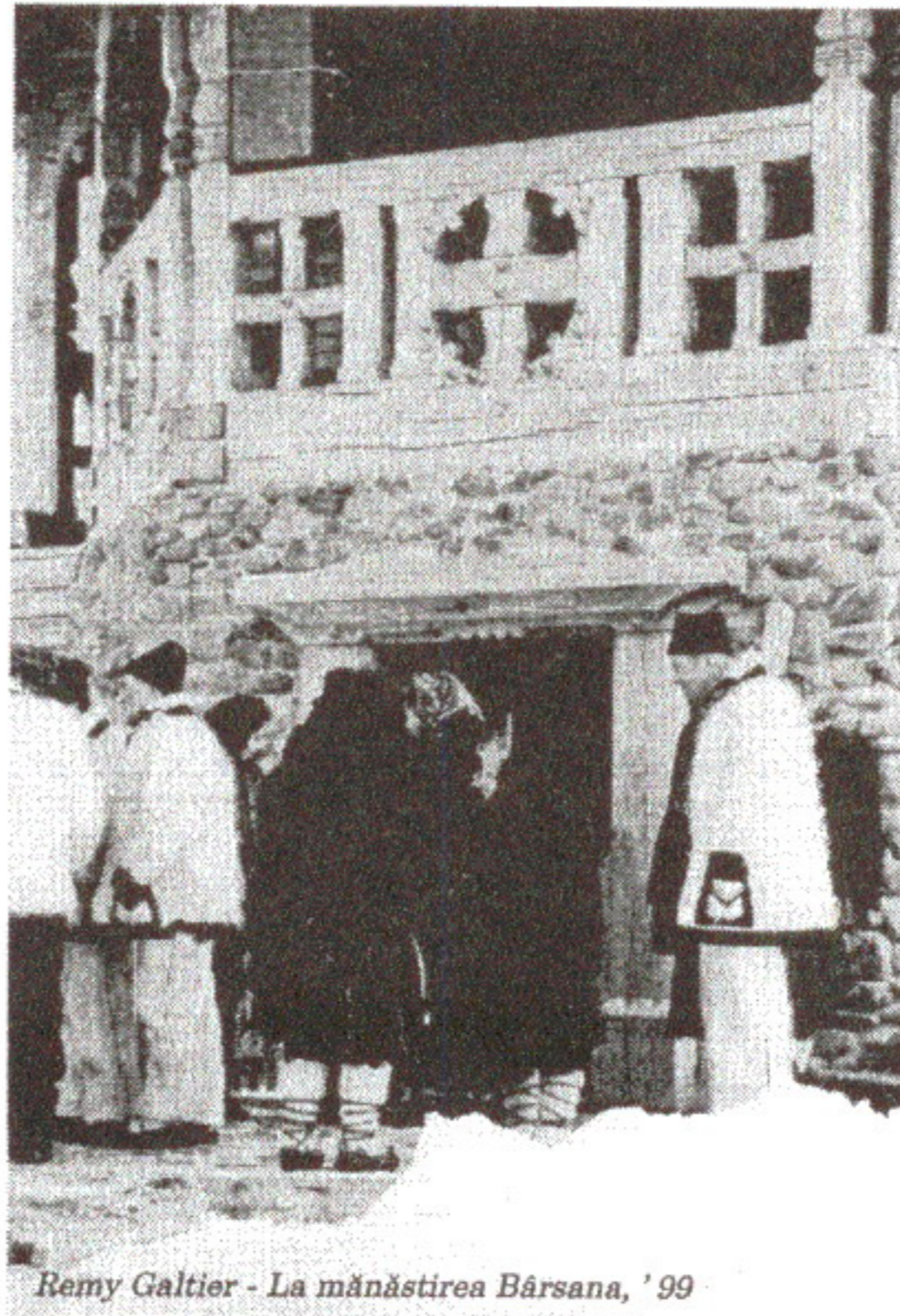
Câteva fete de măritat se duc împreună
cu o văduvă în pădure, mai ales între
Paști și Rusalii, ducând cu ele un colac de
grâu frumos și o oiagă de horincă sau de
vin sfințit. Le așează lângă o viță de
mătrăgună, ele se dezbracă și toate,
împreună, în pielea goală și despletite, se
învârtesc de 9 ori în jurul mătrăgunii,
rostind:

Mătrăgună, Doamnă bună,
Mărită-mă-n astă lună!
De nu-n asta, -n ceialaltă,
Mărită-mă după-olaltă
Că io bine ț-oi plăti!

Apoi lasă acolo colacul și horinca
sau vinul sfințit, iar după 9 zile se
duc, iau mătrăguna de acolo și o
răsădesc între flori în grădină și-i

naos prin mulțimea bărbaților pentru a se duce la iconostas. Doar bărbații,
numai ei, mână oile în staul și le mulg. Este interzis femeilor să intre în târlă,
așa cum le este interzis să intre în "altar". Ele asistă la oficiul sacru al mulsului
ca la "cea mai mare sărbătoare din an", în picioare, cu mâinile ținându-se de
staul, barieră sfântă care le separă de bărbați și de oi. Ceremonia mulsului
terminată, laptele cântărit și măsurat, boteiele particulare adunate într-o
singură stână mare sub paza păcurarilor, bărbații și femeile pot, în sfârșit, să se
întâlnească în afara staulului și să petreacă împreună, asumându-și fiecare
diferența de sex.

Patronii care marchează urcarea turmelor la munte, Constantin și Elena,
sunt totdeauna configurați împreună în iconografia bizantină (Denys de Fournas,
Le guide de la peinture, trad. fr. par le Dr. Paul Durand, introduction et notes
par M. Didon, Paris, Imprimerie royale, 1845), ca și cum ar fi un singur sfânt în
două persoane, unul masculin, celălalt feminin. Totuși nu soț și soție, ci mamă și
fiu, ea îndemnându-l să devină creștin, așa cum părinții din Carpați își
îndeamnă băieții să devină păcurari. Subtilii teologi din Bizanț și
ceremonialurile lor au anticipat, când au stabilit programul anului liturgic, că
împăratul și împărăteasa vor determina înțelesuri atât de bogate încât să fie
marcați calendaristic în spiritul păstorilor carpațini?

Remy Galtier - La mânăstirea Bârsana, '99

Alegerea datei, patronajul
religios, hagiografia,
iconografia, dedublarea
sfântului într-o persoană
masculină și una feminină,
toate aceste elemente oferă
suficiente indicii pentru a ne
convinge că mânănd turmele la
munte crescătorii din Carpați
dau o semnificație mai mare
acestui fapt decât simpla
pășunare la altitudine a oilor și
berbecilor. În acest moment
delicat al primăverii, în care
condițiile climaterice determină
alegerea datei, cu numeroase
consecințe în creșterea
animalelor, un sfânt dublu și
deținător de puteri imperiale nu
este deloc mult pentru a da, din
cealaltă lume, garanție
crescătorilor să înfrunte
riscurile la care se expun.
Imaginea acestui sfânt, fiecare,
bărbat și femeie, are îndatoririle
și rolurile sale, impuse de dubla
sa autoritate.

Tamaș Vasile, Tamaș Țitulie și sora sa, Rednic Ileana, continuă:

«De la sfârșitul primăverii până vara. După urcarea oilor la munte, la
jumătatea lunii mai, bărbații și femeile merg împreună la sapă, porumb și
cartofi; femeile, separat, sapă și plivesc grădina de legume. Bărbații și femeile
merg la fân împreună, în iunie, în locuri mai apropiate de casă. În iulie, doar
bărbații merg în locurile de mai departe. Apoi, bărbați și femei, laolaltă, merg la
secerat în câmpurile mai îndepărtate, sub pădure, în august. Ei duc cu ei o vacă
și mieii, pentru o săptămână sau două și își fac pe loc un cort din crengi și
frunze. Femeile seceră. Ele sunt urmate de bărbați, care cosesc miriștea.
Împreună greblează și fac clăi. Femeile, revenite în sat, culeg, singure, cânepa
de vară. O usucă trei sau patru zile, apoi o pun la topit timp de o săptămână în
ciubere mari de lemn, o usucă pe garduri și, apoi, o meliță. Ele seceră ovăsul,
iar bărbații cosesc miriștea (Cuisenier Jean, *op. cit.*, p. 215 - 216)».

Aceasta e, pentru timpul activităților de producție, o perioadă de lucru
continuu, dacă nimic nu vine să întrerupă sau să marcheze o pauză motivată,

*Pe ograda lui Mihai
Vântură vântu mălai*

*Cu vântureșcă lungă
La tăți să ne-ajungă.*

(mătrăgu)

din cauze tehnice. Dar este și pentru timpul sacru conform legii eclesiastice, o perioadă împărțită în patru părți. Prima ține de la Paști la Pogorârea Sf. Duh, numită aici *Rusalii*, și se prelungește până în 10 iunie. Se poate mânca de dulce și pot avea loc nunți. A doua parte începe în 11 iunie și continuă până la sărbătoarea sfinților Petru și Pavel, în 29 iunie. Trebuie ținut post și nu se fac nunți. A treia parte ține din 30 iunie până în 30 iulie, când se poate mânca de dulce și pot avea loc nunți. A patra și ultima parte ține de la 1 august până în 14 august. Trebuie ținut post și nu se fac nunți înainte de Adormirea Maicii Domnului, în 15 august, după care se poate mânca de dulce și se pot face nunți.

Tamaș Vasile, Tamaș Tîtulie și sora sa, Rednic Ileana, își continuă relatarea:

«De la sfârșitul verii până la mijlocul toamnei. La început de septembrie, bărbații și femeile merg împreună la batoza hidraulică cu snopii de grâu, apoi cu ovăsul. Ei cosesc *otaua*, apoi lucerna și trifoiul, mereu împreună. În octombrie recoltează cartofii, apoi porumbul, tot laolaltă. Bărbații ară și seamănă grâu. Între timp, cu sărbătoarea sfintei Paraschiva, în 22 septembrie, începe o fază a ciclului anotimpului dominată de activitate masculină: se fierbe *horinca*, numele local al alcoolului de prune. Recoltarea fructelor, foarte importantă, durează și în octombrie, iar fermentarea în căzi de lemn se termină în trei săptămâni sau o lună, după temperatura înconjurătoare. Timpul sărbătorilor de iarnă se anunță prin țuică pentru bărbați și coptături, pentru femei (Cuisenier Jean, *op. cit.*, p. 216)».

În timpul acestei faze a ciclului anual de munci agricole și pastorale, multe momente au o importanță practică și simbolică decisivă pentru a urmări fecunditatea turmelor. Berbecii au fost separați de oile coborâte de la munte și redat proprietarilor, la mijlocul lui august, pentru a le hrăni, fiecare, în vederea unei bune reproduceri. Către 10 septembrie, după sărbătoarea "Nașterii Maicii Domnului" (8 septembrie), păstorii coboară oile din "munte" la "câmp", adică în țarina, subiect de conflicte de care am vorbit mai înainte. Berbecilor li se dă drumul între oi în ziua de *Înălțarea Sfintei Cruce*, Ziua Crucii (14 septembrie). Nimic, din discuțiile cu păcurarii, pe de o parte, și preotul, pe de altă parte, nu sugerează că ar exista un raport între datele calendarului tehnic și datele sărbătorilor creștine: cele din urmă funcționează doar ca repere în scurgerea timpului, nu și ca indicii cu înțeles semantic particular.

Proprietarii oilor și păcurarii lasă berbecii și oile împreună în "câmp" până la căderea primilor fulgi de zăpadă, care vin în general către sfârșit de octombrie, început de noiembrie. Doi, sau mai curând trei sfinți marchează această limită: *Dimitrie Izvorătorul de Mir*, Sâmedru (26 octombrie), și arhanghelii Mihail și Gavril (8 noiembrie). Marcarea timpului calendaristic prin sărbători consacrate acestor sfinți nu poate fi lipsită de sens, atâta timp cât au, fiecare, o mare încărcătură. Dimitrie, deoarece el este asociat cultului morților. Mihail și Gavril, deoarece sunt reprezentați în pictura bisericească, pictați între pronaos și naos, ca sfinți militari, înarmați, și au multiple înțelesuri în literatura orală.

Însă nici Sf. Dumitru, nici arhanghelii Mihail și Gavril nu oferă repere cronologice bisericii pentru a pune capăt unei lungi perioade "de dulce" și de libertăți sexuale legitime. Este o dată peste tot definită prin referință la

Valentin Ganța: Botezul Domnului, icoană pe sticlă de Georgeta Maria Ioga

dau și ei din toată mâncarea ce se mănâncă în casă și din tot vinul sau horinca care se bea la ospețele ce-s la casă.

Colecția VASILE TRIF, Bozânta Mare

Descântec de măritat

Se iau fire de păr din capul celui care vrei să te ia de nevastă. Iei o oală nouă de lut cu care te duci în nouă vaduri și iei câte trei pietricele din fiecare vad cu gura. Apoi se fierb marți, joi și sâmbătă. În cele trei zile descânti:

Ieși, cracă neagră,
Din pământ,
De sub pământ
Și te du la Ion
Și-l apasă
Și-l îndeasă
Și pă voia me îl lasă.
Să vie iute ca gându,
Să fie tăcut ca pământu.
-Viu ?

-Viu.

Apoi se amestecă cu vârful secerei în oală și se zice:

Ieși, laur balaur,
Cu 99 de limbi mușcătoare,
Cu 99 de cozi împușcătoare:
Cu limbile mușcă-l,
Cu cozile împușcă-l,
La mine Ion fuga să pornească,
Nime să nu-l oprească.

Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, Dragomirești.
De la Titiana Vârva, 65 ani, 1982.

De măritiș

Fata fecioară se duce în grădină, dimineața pe răsăritul soarelui, culege în poală flori și iarbă pline de rouă și descântă:

Dimineață m-am sculat,
În mare ură m-am aflat:
În ură urată,
Ură țipată,
Ură de toți micii,
Ură de toți marii.
Mă luai pe cărare în jos,
Pe cărare necăcată,
Pe rouă nescuturată -
Roua o călcai,
Dragoste-apuca!

Apoi merge la un pârâu cu apă neîncepută:

- Bună dimineața, apă mândră curătoare!

- Sănătate bună, fată fecioară!

- Mă uitai pe vale-n jos

Și nu văzui pe nime;

Mă uitai pe vale-n sus:

Văzui pe Iordan cu Iordănița

Spălându-și fetele și feciorii;

Iordan la mine-o alergat

Și de mâna dreaptă m-o luat,

La râul Iordan m-o dus,

De ură m-o spălat,

Cu dragoste m-o-ncărcat,

Pe ulița satului m-o băgat:

- Ce mire și mireasă

Vine pe ulița noastră?

- Nici-i mire, nici mireasă,

Ci e (cutare) ce(a) frumoasă,

Dintr-un milion aleasă!

Colecția VASILE TRIF, Bozânta Mare.

Descântec de dragoste

De Sânzăine, la miezul nopții, la Borșa, Moisei și Vișeu, fetele, după ce și-au ales

Câte puțin pilind, cel mai frumos ac
vei scoate din cel mai urât fier.

locul ferit la râu, vin și aducând pită și sare, fiecare separat, în șoaptă, rostesc:
Bună dimineața apă cântătoare
Și curățătoare,
Apă de vin,

Cu țarmure de mir,
Cu ptișoace de bărbănoace,
Cu prunduri de busuioace.

Ț-am adus ptiță și sare -
Tu să-mi dai leacul cel mare,

Ț-am adus și busuioc -
Să-mi dai bine și noroc.

Am zînit la tine
Să mă speli pe mine
De ură urâtă,
De ură țipată.

Apa sună și răsună,
Bulbuci de aur adună:
Cu pumnii-i opresc

(ia apă în pumni)

Și obrajii mi-i sleiesc
(se spală cu apă pe față)

Să siu frumoasă

(se spală cu apă pe tot corpul)

Și sănătoasă

Și videroasă

Și frumoasă

Și curată și drăgăstoasă,

De cinste și de omenie

Și.. (cutare) la mine să zie,

Să-i siu lui de soție.

Apoi, cu o ștergură nouă, se șterge întâi pe ochi, apoi pe față, pe cap și pe corp. Se îmbracă și își pune în sân busuioc și frunze de dubravnic, iar pe cap o cunună de flori de sănzăiene și pleacă spre casă.

Colecția MARIA ELENA TIMIȘ, Oncești.
De la Maria Danci, 64 ani, 1985.

Descântec de dragoste

În fața Lunii pline, fata, cu un fir de busuioc în mână, zice de trei ori următorul descântec:

Lună, lună,
Doamnă bună,
Căluș ai,
Corbaci n-ai.

Na corbaci de la mine,
Mână calul de sub tine
Da-l mână, da-l azvârlește,
Iute la mine arăduiește-l,
Iute ca vântu,

Tare ca vântu.

După terminarea descântecului, la răsăritul Soarelui, cu fața, aruncă firul de busuioc într-o apă curgătoare.

În ziua următoare, la răsăritul Soarelui, tot cu fața către Soare, cu mâinile împreunate troiță, ridicate în sus, fata rostește următorul descântec:

Sfinte Soare, când răsai

În fața mea răsai

Comănacul tău -

În capul mne,

Încălțările tale -

În călcăile mele.

Ș-așa să-ț siu eu ție

Ca Sfântu Soare când răsare:

În fața ca Soarele,

În dos ca doamnele;

Către cine oi râde

Inima i-a plânge,

Către cine m-oi uita

La mine l-oi aduna.

Apoi se duce la râu, unde o aruncat în seara trecută firul de busuioc, și zice:

- Dimineața bună

Crăciun, cu o lună înainte, deci la 15 noiembrie, când începe un "mic post", când se impune abstenență de la mâncăruri de dulce și nu se fac nunți. Fapt care, însă, nu împiedică cu nimic, vom vedea, desfășurarea celorlalte activități, cu conotații foarte marcate după sex.

«De la mijlocul toamnei la sfârșitul iernii. În noiembrie, bărbații și femeile aduc fânul, cu căruțele, laolaltă. Începând cu sfârșitul lui noiembrie, pe parcursul întregii ierni, bărbații fierb borhotul de prune, suficient fermentat, în alambic. Femeile pregătesc cânepa și instalează războiul de țesut. Ele încep să întâmpine sărbătorile de Crăciun, țesând cergi de lână, perdele, draperii, fețe de masă, căpătâie brodate, cămăși de cânepă. Este timpul "șezătorilor" înveselite de prezența feciorilor, care vin să horească, să zică din fluier, să necăjească fetele luându-le fusul pentru o sărutare. Este timpul, de asemenea, al vrăjilor și farmecelor făcute de fete "ca să vină feciorii", timpul descântecelor. Tot acum feciorii și fetele pregătesc, fiecare separat, *colinde*, cântece de Crăciun și Anul Nou. La Sf. Ignat, 22 decembrie, bărbații taie porcul, femeile pregătesc cârnații. În 24 decembrie femeile fac *stornic*, o pâine specială care se așează pe *otaua*, și pe care familia, bărbați și femei, băieți și fete, o împart cu animalele domestice în noaptea de Crăciun (în ziua de Anul Nou - n. trad.). Ei se pregătesc împreună să încheie ciclul în curs pentru a trece într-un ciclu nou, sărbătorile de *Moș Ajun*, ziua Anului Nou (Cuisener Jean, *op. cit.*, p. 216)».

*

Ascultându-i pe Tamaș Vasile, Tamaș Titulie și Rednic Ileana vorbind împreună despre regulile împărțirii după sex a ocupațiilor și îndatoririlor, comentându-le, completându-le, cred că am asistat la o schiță a travaliului de codificare a obiceiurilor, așa cum au existat și în societățile europene altădată, până în sec. al XIX-lea în Franța, înainte ca dreptul să devină un domeniu de practică socială rezervat doar unei clase de experți. Și i-am văzut pe interlocutori schițând uneori un zâmbet, alteori chiar râzând în hohote când evocau unele interdicții, unele îndatoriri, unele obiceiuri. Recitindu-mi notițele, un sfert de secol mai târziu, am observat că ei nu pomenesc decât foarte rar de practicile alimentare și niciodată de interdicțiile privind datele referitoare la nunți. Sistemul pe care ei l-au configurat li se impune ca o lege firească. Și dacă era vorba de unele principii sau fundamente de natură sacră, de vrerea lui Dumnezeu sau patronajul sfinților, tăceau din prudență sau din pudoare. Iată deci că pentru a explicita în linii mari acest sistem, ei devin conștienți de raporturile posibile. Ei nu ignoră, evident, că există reguli diferite în alte părți, chiar lângă Sârbi sau mai departe. Și acestea nu sunt posibile și ele? Prin contrast, în privința acestor reguli diverse, nu sunt unele la fel de bune ca și celelalte, dacă nu mai bune? Dar să trecem de la constatări la ceea ce iese în evidență: "bărbații fac asta, femeile fac ceea"; de regulă: "bărbații au de făcut asta, femeile au de făcut cealaltă", apoi idealul: "e bine ca bărbații să facă asta, femeile ceea". Și cum normele sociale nu au valoare decât dacă ele se aplică peste tot, la scară comunitară cum este a lor, cel puțin ei fac ca și cum aceeași logică socială s-ar impune tuturor, la Sârbi, unde stăpânul casei este agricultor-crescător de animale, lucrător la pădurea domeniilor de stat, miner în subteran sau căraș. Toți, acolo, n-au grădini, nu ară și seamănă ogoarele, nu cresc oi, nu distilează țuica de prune? Nici chiar preotul și preoteasa, nici învățătorii și soțiile lor, învățătoarele și soții lor, nu sunt scutiți de această necesitate. Iată deci, după experții locali, proba că ordinea care guvernează repartitia îndatoririlor și distribuirea rolurilor este o ordine universală. Legate prin separare, activitățile respective, ale bărbaților și femeilor, se contopesc sau se opun deci, după Vasile, Titulie și Ileana, conform unui program într-adevăr imuabil.

Teatrul vieții sociale pe care-l vedem desfășurându-se în fiecare duminică, la slujbă și la joc, cu împărțirea spectaculară a rolurilor după sex, se desfășoară deci, foarte clar, în tot câmpul practicii sociale firești. Voi aduce o nouă probă în discutarea multiplelor dimensiuni pe care le ia sărbătorirea Crăciunului și Anului Nou.

Trad. DUMITRU IUGA

*Ce hiară-ncornurată
Umblă cu gura căscată*

*Și numa cu limba rămă,
Tăt răstoarnă și dărâmă.*
(Iugă)